

Святослав Мартинюк

УДК 903.3(477.83)«15/16»

**СКЛЯНА ГУТА КІНЦЯ XVI - ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТЬ .
В ОКОЛИЦЯХ ЛІСОВИХ УГІДЬ УНІВСЬКОЇ
СВЯТОУСПЕНСЬКОЇ ЛАВРИ**

Систематизовано матеріали археологічних досліджень стародавнього гутища, яке діяло на зламі XVI-XVII ст. в околицях угідь Унівської Святоуспенської Лаври (урочище Суходіл). Скло, що виробляла гута, належало до венеціанської традиції. Завдяки доброму збереженню залишків трьох печей, великої кількості різноманітних знахідок, вогнетривів, інструментів можливою є достовірна реконструкція виробничих і мистецьких параметрів гуті.

Гірські лісисті пасма Розточчя, Гологорів і Вороняків тягнуться від західного кордону через Львівську область до її південно-східних меж. Уже з початків XVI ст. вони стали місцем зосередження скляних гут. Відомо, що потужним осередком гутництва був Потелич, в околицях якого діяли три гуті. Є відомості про існування давніх скляних гут у Свіржі, Підгірцях, Гутиську Брідському.

Від часу, коли діяли найдавніші лісові гуті, відбулося багато змін у середовищі, державно-адміністративному поділі, суспільному житті регіону. З часом інформація про них втрачала актуальність, розпорошувалася в архівах, а у більшості випадків зникала назавжди. Тому відкриття у 1997 р. М. Филипчуком стародавнього гутища в межах лісового масиву поблизу Унева треба розцінювати як подію неординарну. Локалізація таких об'єктів на терені - явище рідкісне у світовій археологічній практиці. В Україні, де археологія пізнього середньовіччя лише починає розвиватися, вперше відкрито комплекс гуті, якому близько 400 років.

Археологічні дослідження гутища проводилися у 1998, 2000 рр. спільними експедиціями Інституту українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича (М. Филипчук), кафедри художнього скла ЛАМ (С. Мартинюк) та кафедри археології античності і середньовіччя Львівського національного університету імені Івана Франка (Р. Берест). Сьогодні більшість матеріалів досліджень пройшли камеральне опрацювання. Хеміко-спектральні аналізи зразків вогнетривів, скломаси, емалей, дають змогу з достатньою достовірністю окреслити основні параметри функціонування цієї пам'ятки вітчизняного

виробництва скла. Для будівництва гут підшукували терени, які б мали великий лісовий обшар; потік із достатньою кількістю води; близьке розміщення сировини.

Лісовий масив, у якому розміщене гутище, ще нині займає площу близько 8 тис. га. У час, коли діяла гута, ліси росли на теренах сусідніх сіл - Липівці, Лоні, Лоні Лісові. Час їхнього заснування припадає на кінець XVII-XVIII століття. Це засвідчують назви урочищ - Теребіж, Майдан, зафіксовані у кадастрових картах XIX ст. (Слово «теребіж» означає суцільну вирубку у лісовому масиві, «майдан» - площу, на якій випалювали ліс на поташ).

Гутище розташоване на березі потічка правого допливу притоки Дністра - Гнилої Липи. Воно знаходиться на обмеженому потічком з північного і західного боків острівці трикутної форми. Зі сходу межа острівця йде з берегом яру, який має глибину до трьох метрів. Невелике болото з північного боку острівця, можливо, є залишком ставка для накопичення води. Сліди гатки простежуються у північно-західному кінці острова (рис. 1).

За мільйони років води прорізали глибокий каньйон, відкривши виходи на поверхню вапнякового каменю, кварцового піску, жовтих і сірих глин та мергелю. Отже, поклади кварцового піску є на відстані 50 м від гутища вгору річищем струмка. Поруч залягають вогнетривкі глини і вапняки.

У розкопах довкола печей на глибині 25-30 см є потужний шар жовтої глини. До появи бетону вона була універсальним матеріалом для мощення, доступним, достатньо міцним і гігієнічним. Глиноюще з стародавніх часів облаштовували долівки у житлових і господарських приміщеннях. Глиняний тік служив однаково добре в хаті, стодолі, млині, гуті, інших спорудах. Аналогічну картину ми виявили, досліджуючи внутрішню площу будівлі Коростівської скляної гуті, що діяла у 1780-1859 рр. Глиняний тік товщиною до 50 см залягає тут на глибині 10 см.

На підставі ряду ознак час існування гуті визначається останніми десятиліттями XVI- початку XVII ст. Унівська гута виробляла багато оболонь, які на цей час були основним видом віконного скла. Це виробництво велось т.зв. «кустарним» способом. Воно було винайдене чеським склярем Іржі Вандером у середині XVI ст. Згодом, лише з середини XVII ст. цю технологію широко впроваджували у виробництвах.

На гуті також виробляли видувне скло, яке принципами формотворення належало пізньоготичній традиції і було характерним для XVI ст. Цікаво, що значний відсоток виробів виготовлявся з білої, голубої або біло-зеленої скломаси так званим венеційським способом.

Біле, мальоване емаллями скло з 30-х років XVI ст. поширилося по всій Європі.

Скло «на спосіб венеційський» характерне тонкостінними келихами на видутих ніжках-балясинках, декоруванням венеційською ниткою, малюванням емаллями із застосуванням крапкових мотивів. Наведені технічні прийоми застосовували майстри унівської гуті.

Значної популярності у першій половині XVII ст. набуло використання штампів для виготовлення «малинок»-наліпів (рис. 4).

Характерною ознакою часовою ознакою є відсутність цегли в обвалених конструкціях печей та використання для спорудження печі лише природних матеріалів - каменю, глини, піску.

Підтверджують час існування гуті особливості формотворення і декорування виробів, характер конструкції печей, знайдені матеріали та інструменти.

Нинішній стан дослідження дає змогу проаналізувати і реконструювати два об'єкти, позначені на плані розкопу як об'єкт А і об'єкт Б (рис. 1, 2). В 1998 р. через середню частину об'єкта А по осі північний схід-південний захід було закладено траншею розмірами 6.5x1,0 м. Це дало змогу визначити досліджуваний об'єкт як давню скловарильну піч. Під шаром лісового ґрунту товщиною 5-10 см залягало значне скупчення випаленої глини та каміння з характерними слідами термічних впливів. На південному кінці траншеї було простежено дугоподібний отвір, утворений двома ретельно обтесаними і зв'язаними клиновидним замком каменями .

На основі археологічних досліджень, фотофіксації, замальовок і планів стало можливим зробити спробу графічної реконструкції скловарильної печі (рис. 3). Згідно з розмірами каналу, фундаментів, шарів глини обрушених склепінь відмічені такі розміри споруди: довжина фундаментів печі (зовнішня) - 4,8 м, ширина - 2,9 м; внутрішні розміри камери, відповідно, - 4,2 x 2,5 м; від челюстей канал печі розширювався, утворюючи так званий «шир» - камеру, в якій спалювалися дрова (шар попелу під склепінням тут найтовщий); після «ширу» канал звужувався і переходив у так звану пипку, шириною 0,4 м, де створювався тяг, завдяки якому полум'я з шумом вилітало у варильну камеру, омиваючи дійниці, які стояли на лавах з обох боків каналу.

Піч мала дві камери: варильну камеру, у якій на лавах обабіч каналу стояли скловарильні тиглі і яка була перекрита глиняним склепінням із вікнами для набирання скла; опічок - камеру над «широм», до якої з варильної камери вів глиняний лежак із засувкою, що регулювала доступ гарячих газів. Опічок слугував для випалювання виробів. «Шир» у межах

опічка перекривався склепінням із піщано-глиняної замазки з включенням паленої глини і уламків скловарильних тиглів. Стіни каналу у варильній камері та його дно, викладені з тесаного, добре припасованого каміння. На стінах зберігся шар піщано-глиняної обмазки товщиною до 10 см, який захищав камінь від дії високої температури.

Піч була достатньо економічною, бо мала всі прототипи енергозберігаючих компонентів сучасних скловарильних печей. Вона відповідала (в основних рисах) описові печі з трактату Аґріколи «Дванадцять книг про гірництво і гутництво», що вийшов друком у 1612 р. Печі такої конструкції використовувалися до XVIII століття. У пізніші часи піч до вікон мурували з цегли, і лише склепіння набивали глиною на зробленому з дощок каркасі. Відсутність уламків цегли підтверджує, що скловарильна піч не могла бути збудована пізніше першої половини XVII ст. (Аналізи складу вогнетривів, температурних режимів їх функціонування див. у статті даного збірника М. Лосик «Фізико-хімічні дослідження...»).

Суцільним розкопуванням квадратів Б-6, В-6, Г-6, Б-7, В-7, Г-7, Б-8, В-8, Г-8 були зняті нашарування ґрунту на об'єкті №2. Зондування матеріалів обрушених склепінь показали, що ця піч працювала у температурному режимі 500-700 С і функціонувала, як допоміжна. Можливо, вона призначалася для сушіння дров, піску, випікання поташу тощо. Довкола печі не знайдено слідів варіння скла, уламки скла - поодинокі. У підмурівку печі було дно скловарильного тигля, проте до об'єкта № 2 воно не належить.

Знайдені матеріали, зафіксовані в інвентарних списках досліджень 1998 - 2000 року групуються так: фрагменти скловарильних тиглів - 24 шт., фрагменти вогнетривів - 6 шт., фрагменти керамічних інструментів - 23 шт., фрагменти виробів з кольорового скла - 33 шт., фрагменти виробів з безколірного скла - 41 шт., фрагменти оболонок - 77 шт., фрагменти емальованого скла - 17 шт.

Наведені цифрові дані не можуть бути підставою для висновків про кількісні співвідношення окремих видів продукції гуті, проте тут простежується основна структура асортименту.

Судячи з розмірів варильної камери, скловарильна піч могла мати не більше чотирьох-шести дійниць. Фрагменти тиглів дають змогу визначити їхні діаметри абсолютно точно. Діаметри визначені за обмірами тигля з об'єкта №2 становлять: верхній зовнішній - 500 мм; верхній внутрішній - 440 мм; нижній зовнішній - 450 мм; нижній внутрішній - 350 мм.

На підставі визначених розмірів тиглів встановлено, що дійниці мали висоту приблизно 500 мм (рис.3). Місткість тигля - 50-55 л. У

такому тиглі могло варитися приблизно 100 кг скломаси, що сумарно на піч становить близько 400 кг. З них виробниче застосування отримувало майже 300 кг.

На підставі аналізу фрагментів виробів можливо визначити перелік знарядь, якими користувалися при видуванні, формуванні і оздобленні виробів. Знаряддя поділяли на такі основні групи: 1) складувний інструмент: піщалі (склодувні трубки); залізка, понтії; ложки, долоки, катальники; 2) формові приладдя: форми дерев'яні; форми глиняні (керамічні); форми металеві; форми оптичні (кереки); 3) робочий інструмент: відрізні і вирізні ножиці; ножиці зарізні (пінци); ножиці розвідні; пінцети (траплі) з гладкими і профільованими поличками; машинки (пінцети фігурні) для формування ніжок-балясин; косарики, ножі для відбивання кап; штампи, печатки, зубчасті коліщатка тощо.

Деякі зазначені у переліку інструменти знайдені під час досліджень гутища. Це фрагмент складувної піщалі, пружина розвідних або зарізних ножиць, а також зубчасте коліщатко на ручці, виготовленій із уламка складувної трубки. Металеві предмети дуже пошкоджені іржею. Лише долото ковальської роботи, яким користувалися під час роботи із каменем або деревом, з рівно відшліфованим лезом, збереглося добре, що, можливо, пов'язане з гатунком криці, або ліпшими умовами зберігання у щільному глинистому ґрунті.

Унікальними є знахідки керамічних печаток для формування «малинок» - наліпів, якими почали оздоблювати скло на початку ХУІІ століття. Це невеличкі (5 см) куранти, розширений кінець яких має сферичне заглиблення, з контррельєфним орнаментом (рис. 4). Вони виготовлені з дрібно меленої шамотної маси, добре випалені, мають велику міцність і вогнетривкість. Обидва штампи знайдені в обмазці склепіння перед отвором челюстей печі, куди їх укинули разом із фрагментами тиглів, як наповнювач.

Знахідки знарядь праці суттєво доповнюють нашу уяву про спосіб стародавнього скловиробництва.

Успішна діяльність скляної гути значною мірою залежала від приготування шихти (плавильної суміші). Аналіз скломаси, уламків виробів дають змогу визначити основні гатунки скла Унівської гути.

Безколірне скло представляло основний вид скломаси, з якої виготовлялись оболони для склення вікон, різноманітне скляне начиння. Базовий склад шихти давнього скла містив сировинні матеріали у такій пропорції: 100 частин кварцового піску + 15 частин вапняку + 30 частин поташу.

Крім сировинних матеріалів, у шихту вводили до 30% битого скла. Склочаса не відзначалася стабільністю, що було характерним для

лісових гут. Поряд із якісним безколірним склом типу венеційського **crystallo** трапляється скло, засмічене попелом, піском, частками вогнетривів. Нерідко скло має зелений або жовтуватий відтінок, що пояснюється забрудненнями піску оксидами заліза. Виходи піску поблизу гуті мають шарувату структуру, де шари білого кварцового піску чергуються з жовтим і навіть іржаво-червоним.

За числом знахідок безколірному склу уступає (приблизно четвертина від загального обсягу) біле глушене скло. Такий тип скла відомий ще з античних часів. Його отримували введенням у шихту оксидів олова або сполук фосфору в вигляді кістяної муки. У кінці XV ст. молочне скло починають виробляти у Венеції, декоруючи його емалевим малюванням крапковими орнаментаціями, геральдичними мотивами, гротесками. У XVI ст. на білому склі малюють сюжетні зображення, виконані у манері видатних венеційських художників Вітторе Карпаччо і Джентіле Белліні.

Протягом XVI ст. скло «на спосіб венеційського» поширюється в Західній Європі. З білого скла видували різний посуд (гличики, тарілки, дзбани, каламарі, пляшечки), витягували нитки для декорування виробів в техніці **latticinio** (венеційської нитки). Вироби з білого скла розмальовувалися емаллями. Найбільше уламків білого скла, мальованих синьою кобальтовою емаллю, проте і поліхромні малювання не були рідкістю. Один уламок площею 2 см. кв. мальований аж сімома барвами.

Введенням у скломасу всього 0,08% CoO і 0,26% CuO давало змогу отримати скло інтенсивного синього кольору, так зване кобальтове скло. Воно трапляється різних відтінків, від ледве забарвленого до гранично насиченого. Оксид кобальту присутній у численних, т.зв. перехідних відтінках білого, утворюючи цілу гаму голубих тонів. Склоробам Унівської гуті кобальтове скло вживалося для: дублювання білого і безколірного скла; декорування ниткою на гарячо; виготовлення філіграні; виконання наліпів (змійок, рантів).

Зелене скло забарвлювалося оксидом міді, можливо з невеликими домішками оксиду хрому. Застосування - подібно до кобальтового скла.

Барвником для пурпурово-фіолетового скла був оксид мангану MnO_2 . Уламків фіолетового скла знайдено мало. Вживалося воно для видування виробів, декорування ниткою на білому і безколірному склі, дублювання.

В Унівській гуті також варили темночервоне скло на основі оксиду міді - так зване «печінкове червоне». У 1998-2000 рр. не знайдено жодного фрагмента виробу з червоного скла. Проте знайдено значну кількість уламків ниток із цього скла, часто зі слідами від пінцета, що вказує на те, що червоне скло використовували для виготовлення

сітчастих філіграней. Кілька фрагментів декоровані навиванням червоної нитки і зачісуванням на гарячій банці. Можливо, що червоне скло варилось у тиглях для емалей і використовувалося лише для декорування. Результати хемічних і хеміко-спектральних аналізів скла подаються у статті М. Лосик «Фізико-хімічні дослідження вогнетривів і скла гути кінця XVI- початку XVII ст. Унівської Святоуспенської лаври».

Для малювання на склі застосовували емалі. Зварену в горщику емаль виймали з печі і виливали в холодну воду. Від різкої зміни температури вона розтріскувалася на дрібні кусочки, які згодом розтовкали та розтирали курантами. На гутиці знайдено фрагменти тиглів, кусочки емалі та фрагменти мальованих виробів. Базові емалі білого, червоного, синього, жовтого, чорного кольорів. Зелений і коричневий, сірий та інші кольори, ймовірно, отримували змішуванням. Кольорова гама з Унева є типова для середньоевропейського мальованого скла.

У реєстрах підйомного матеріалу досліджень 1998, 2000 років зафіксовано 104 фрагменти, які визначаються з повною, або майже повною достовірністю, як фрагменти, що належать певним виробам.

Кількість фрагментів скляних виробів визначених
за реєстрами 1998, 2000 р.

Назва виробу	Кількість	Гатунок скла
Оболоні і капи оболонь	77	безколірне
Келихи на ніжках	5	безколірне
Подвійні скляниці	5	безколірне
Глечики	8	біле, емаль
Штофи	2	зеленувате
Плесканки, каламарі	3	безколір, біле
Накривки	2	безколір, біле
Кухлі	2	безколір, біле
Скляниці, пасгласи	15	безколір, біле

Оболоні належали до основних видів продукції гути. Фрагменти завершених оболонь мають діаметри 100-140 мм. Такі розміри найпридатніші для свинцевих оправ. Скло тонке, 1-2 мм товщиною, достатньо чисте і прозоре. Характерна риса оболоней - загорнутий на 2-4 мм край, який конструктивно зміцнював диск оболоней, що було необхідним при такій товщині скла і дозволяв виготовляти їх стандартними, абсолютно круглими.

Частина фрагментів належить «капам» (від нім. *Kopf* - голова) - верхнім частинам видутої заготовки, що мала форму сплющеного пухиря. Діаметри кап і готових оболоней майже співпадають. Цей збіг викликає низку питань стосовно способу їх виготовлення. У більшості авторів, які описували техніку виготовлення оболоней, відбивання заготовки здійснюється біля набеля. Але тоді діаметри кругів мають бути майже вдвічі більшими. Висновок, що вони виготовлені дещо іншим способом, який полягає у тому, що капу відрізали у найширшому місці, після чого підігрівали і загортали край з допомогою подвійної дощечки для формування п'ятачків. Цим можна пояснити збіжність діаметрів, а також велику кількість знайдених кап. Аналогічним способом виготовлялися стопи венеційських келихів на ніжці-балясині, що мають дуже тонкі стінки. Стопи також мають загорнутий, подібно до країв оболонь, краєчок.

Виготовлення тонкостінних келихів на видутій ніжці-балясині - видатне досягнення венеційських склярів у XVI ст. Витончена форма, досконале поєднання функційних і естетичних якостей ставить їх у ряд найвищих досягнень склоробної справи періоду ренесансу. Знахідки ніжок-балясин в урочищі Суходіл може бути серйозним аргументом при атрибутуванні аналогічних знахідок у Львові та інших містах Галичини, як виробів місцевих гутників. Під час розкопок Давнього Унівського монастиря у 2000 р. Р.Берестом знайдено аналогічну ніжку-балясину з фрагментом стопи, на повну ширину, яка має загорнутий кречок. Ніжки-балясини, розміри і форми яких тотожні з унівськими, знайдені П.Лінинським на території Греко-католицької семінарії і С.Терським на площі Старий Ринок у Львові.

Форма подвійної скляниці пройшла еволюцію від біконічного варіанту в XVI ст. до біциліндричної форми у першій половині XVII ст. Вони вироблялись різних діаметрів і різної висоти, від розмірів чарки до гігантських, півметрових, з відповідною ємкістю, що викликало іронічне ставлення сучасників. Скляниці мали розлогий рант у нижній частині, декорувалися малюванням емалями або наліпами. Багато подвійних скляниць не мали декору, виконували функцію щоденного столового посуду.

У XVI ст. венеційські склярі виробили форму скляного глечика, яка суттєво відрізнялася від східних чи готичних зразків. В основі формотворення - поєднання сферичного корпусу з широким циліндричним, чи злегка конічної форми горлом. Ручка, кругла або профільована, кріпилася у верхній частині горла, нижня частина її приліплювалася до корпусу, кінець закручувався пінцетом. Верхній край без вилива (носики), рівно розведений. Рант дна формувався з окремої

баньки або змійки, вигладженої і вирівняної з допомогою розвідних ножиць.

Окрасою колекції П.Лінинського є два глечики, знайдені ним на території греко-католицької семінарії у Львові. Глечик із молочно-білого скла розмальований кобальтовою емаллю. Мотив виноградної лози гармонійно укладений на простій, ясній і пропорційній формі. Мазки малювання нанесені енергійно і впевнено, вправною рукою майстра. Фарба накладена товстим шаром, майже рельєфно.

Під час розкопування звалища гуті на крутосхилі берега потічка знайдені фрагменти глечиків із білого і зеленого скла. Збіг діаметрів уламків горла з діаметрами горла глечиків збірки П.Лінинського, ідентичність кольорів скла - прийомів і елементів мотивів малювання на фрагментах, однаково профільовані ручки, ранти на дні, свідчать про можливість походження цих зразків ренесансного скла з Унівської гуті.

Лише два фрагменти належать гранчастим штофам. Ця стійка і практична форма на початку XVII ст. щойно набувала популярності. Штофи видувалися із зеленого скла. Товщина стінки 4-5 мм.

Два фрагменти належать виробам, які мали плескату форму. Невеликі плесканки використовувалися як дорожні фляги. Декілька зразків плесканок першої половини XVII ст. наводить І.Свешніков у статті «Скло з місця битви під Берестечком».

У другій половині XVI ст. з Венеції прийшла мода на кубки (гумпени) з накривками. Прості циліндричні кубки із рантом довкола заглибленого дна накривали накривками з ручками-балясинками. Накривки мають форму келиха, що складається з ширшої і вужчої частин і завершується коротенькою ручкою. Знайдені на гутіщі накривки мають профільовані та відформовані за допомогою фігурних кліщів, ручки. Накривки видуті з білого скла, ручки - безколірні.

Широкі ранти утворені згорнутою стінкою, або накладеною і розділеною на пелюстки змійкою на денцях великого діаметру, вказують, що ці посудини могли бути кухлями або дзбанками. Профільована ручка з фрагментами стінки від дна до завершення посудини, уможливорює реконструкцію форми і розмірів невеликого кухлика. Кухлики з подвійною ручкою (знайдений П.Лінинським у Потеличі і С.Терським на пл. Старий Ринок у Львові, які наведені для порівняння, мають зовсім інший характер. Токостінні, із стрічкоподібною ручкою, вони ближчі до венеційської, ніж до Середньоевропейської традиції.

Скляниці (пасгласи) за кількістю фрагментів є основним видом скляного начиння, що вироблялося у гуті. Як видно з фрагментів, скляниці виготовлялися кількох видів.

1. Прості, злегка розширеної догори конічної форми, з дном,

заглибленим досередини при допомозі дерев'яного кілочка. На дні рант (рубець), утворений згорнутими докупи стінками.

2. «Пасові» скляниці - циліндричної і конічної форми або подвійні, на невисоких піддонах. Пасовими скляниці називалися тому, що їх прикрашали тонкими 3-5 мм навитими горизонтально нитками скла, які декорували дрібними зубчиками за допомогою зубчастих коліщаток, що слугували мірними поділками. Цей вид декорування був популярний у XVI ст., а на початку XVII ст. зник.

3. Скляниці на піддонах, утворених із змійки, розділеної пелюстками.

4. Булавоподібні скляниці.

Найбільше в гутах нашого періоду виробляли скляниць першого, другого і третього виду.

Кінець XVI ст. - XVII ст. було періодом, коли в оздобленні скла домінувало малювання емаллями. При дослідженнях гутища знайдено 17 фрагментів мальованого скла. Але уламки мальованого скла, знайдені у 1998 р., дуже малих розмірів. Простежувати в загальних рисах стилістичні особливості мальованих орнаментаций унівського скла можна за декількома фрагментами, знайденими у 2000 р.

Знайдені зразки мальованого скла Унівської гуди : оздоблені мазковим розписом синьою кобальтовою емаллю на білому склі. Кількість фрагментів, мальованих цим способом, більша, ніж фрагментів, мальованих іншими способами. Одно-, дво- і тримазкові листки, стебла, лінії, крапки, нанесені впевненою рукою майстра, аналогічні до елементів розпису глечика з колекції П.Лінинського. Мотив виноградної лози, символічно наповненої викупною жертвовною кров'ю Христа, як символ життєдайних сил, був поширений у сакральному мистецтві Галичини цього періоду і використовувався при зображенні християнських таїнств. Сакральне призначення глечика підтверджується тим, що він знайдений на території Греко-католицької семінарії у Львові. Походження скляних виробів, знайдених у Львові, і з Унівської гуди, підтверджує ідентичність скла, кольорів емалей і техніки розпису; оздоблені контурним малюнком із заповненнями різнокольоровими емаллями. Така техніка малювання характерна для венеційського і середньоевропейського скла XVI ст. Нею виконувалися геральдичні композиції в обрамленні пишних декорацій із акантового листя, які розміщувалися ярусами на високих бокалах-гумпенах. Світлі площини моделювалися штрихами чорного або коричневого кольору. На маленьких фрагментах, мальованих цим способом, міститься від двох до семи кольорів. Мотив малювання не простежується, але кілька мальованих фрагментів мають орнаментальні оздоби виразно

ренесансного характеру. Мотив акантового листя на видовжених стеблах, що виходять з розкритих пуп'янків, нагадує стиль орнаментальних композицій друків І. Федорова, стратинського Службника (1604), Требника (1606), крилоських видань. Ренесансна орнаментика використана в оздобленні гербів і «руж» (розеток) Успенської церкви, різьблення порталів каплиці Трьох Святителів, обрамлень іконостасів. Засобом поширення її були друковані книги, прикрашені декоративними орнаментальними ініціалами, заставками, позначками. Стилеве відношення орнаментаций унівського мальованого скла до ренесансної традиції очевидне, як і належність до кола львівсько-стратинських зразків орнаментальної графіки.

Значна кількість кольорів і відтінків кольорового скла отримана при допомозі декорації кольоровими нитками на гарячо.

Відоме з найдавніших часів оздоблення скла кольоровою ниткою належить до простих способів декорування скла в процесі виготовлення. Унівські майстри вживали такі види нанесення скляної кольорової нитки: намотування плутаної нитки; намотування тонкої нитки на поверхню набору скла; намотування товстої нитки і затягування її за допомогою оптичної форми - керека. У результаті отримували хвилястий орнамент.

Нитку накладали на поверхню набору, що давало змогу зберігати пропорції декору, а також яскравість кольорів скла, яка втрачається при намотуванні нитки на баньку.

Різне начиння декорували рельєфними щипаними наліпами-змійками, формованими зубчастим коліщатком або траплями (пинцетом з полічками). Щипаними наліпами з кобальтового скла декоровані два келишки на ніжках, які є в колекції П. Лінинського. Фрагмент щипаного наліпа зі скла зеленого кольору на білому склі знайдено на гутищі в 2000 р.

Значна кількість уламків кольорових стержнів та їх закінчень зі слідами від пінцетів, якими ці стержні витягувалися, фрагменти скла циліндричної форми, декорованих виставленими вертикальними стержнями, а також уламки стержнів із складним сітчастим малюнком одного (білого, голубого), трьох (голубий, червоний, жовтий) кольорів вказують на те, що техніка філіграні, у всіх її різновидах, була добре відома гутникам. Майстри користувалися формами на десять стержнів. (Таку кількість ниток мають всі сітки). Технічно філігрань належить до найскладніших видів декорування скла, вимагає послідовного здійснення кількох операцій (витягування стержнів, виготовлення сітчастих філіграней, виготовлення виробу, його формування і викінчення), що заставляло ставитися до цього високохудожнього скла

з належною пошаною. Навіть не дуже вдалі вироби ретельно зберігалися. Вироби, декоровані філігранню не виготовлялися масово, навпаки, вони могли створюватися на замовлення, в одному екземплярі. (Ці міркування можуть пояснити відсутність фрагментів виробів у матеріалах досліджень). Важливим для нас є сам факт володіння технікою філіграні гутниками лісової гуті, як також і те, що ця гута знаходилася всього за 50 км від Львова і відбувалося це 400 років тому, коли філігрань щойно з'явилася у Венеції.

Отже, дослідження комплексу об'єктів лісової гуті XVI-XVII ст. має особливе значення з огляду на правильне розуміння процесів і шляхів розвитку вітчизняного гутництва. Історики і мистецтвознавці відзначають могутній вплив ідей відродження на громадсько-політичне, культурне і економічне життя нашого краю, проникненні їх у всі ділянки суспільного життя. Пожвавлення господарської діяльності шляхти і міщанства у ділянці землеробства, промислів і торгівлі сприяли поширенню скла у широких верствах. Скло стало одним із чинників зміни обличчя забудови міст, замків і палаців, побуту і культури.

Відсутність системних досліджень історії скла в Галичині, яка у період відродження була єдиним склярським регіоном України, призвела до хибних тверджень, що скло цього періоду в Україні не мало чіткої стилевої визначеності, було явищем маргінальним, і досягло лише пересічного ремісничого рівня. Вважали, що технологічний рівень наших гут у цей час був низьким, продукція їх значно поступалася західноєвропейській асортиментом і якістю. Тому все якісне мистецьке і стилеве скло віддавалося західноєвропейським гутам, і лише скло найпростіших гатунків і форм лишалося для історії вітчизняного скла.

Матеріали досліджень галицьких гут (Коростів 1994-95, Унів 1998-2000) однозначно свідчать, що в добре поставлених гутах виробляли скло широкого асортименту, від простих виробів для щоденного вжитку, до складних, естетично і технічно досконалих, багато декорованих, часто унікальних витворів у дусі тієї епохи.

Дослідження гутіща в околицях Унева дали матеріал, який стане еталонним для визначення вітчизняної продукції в інших масивах археологічного скла, знайденого у Львові, Жовкві, Олеську, для атрибутування скла у музейних колекціях.

Sviatoslav Martinyuk

GLASSWORKS OF LATE 16-th-EARLY 17-th
CENTURIES IN THE VICINITY OF THE FORESTS OF UNIV
HOLY ASSUMPTION LAURA

The article presents systematized materials of archeological investigations of the furnace for ancient colored glass manufacture, which was used on the turn of the 16-th - till 17 th centuries in the vicinity of Univ Holy Assumption Laura. The glass manufacture at the glassworks was made in Venetian tradition. A reliable reconstruction of production and artistic parameters of colored glass became possible owing to well-preserved relics of the three furnaces and a large number of findings, refractory materials, tools.

Key words: archeological investigations, Univ, Laura, Venetian tradition, systematized materials, colored glass manufacture.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2001

Прийнята до друку 16.11.2001

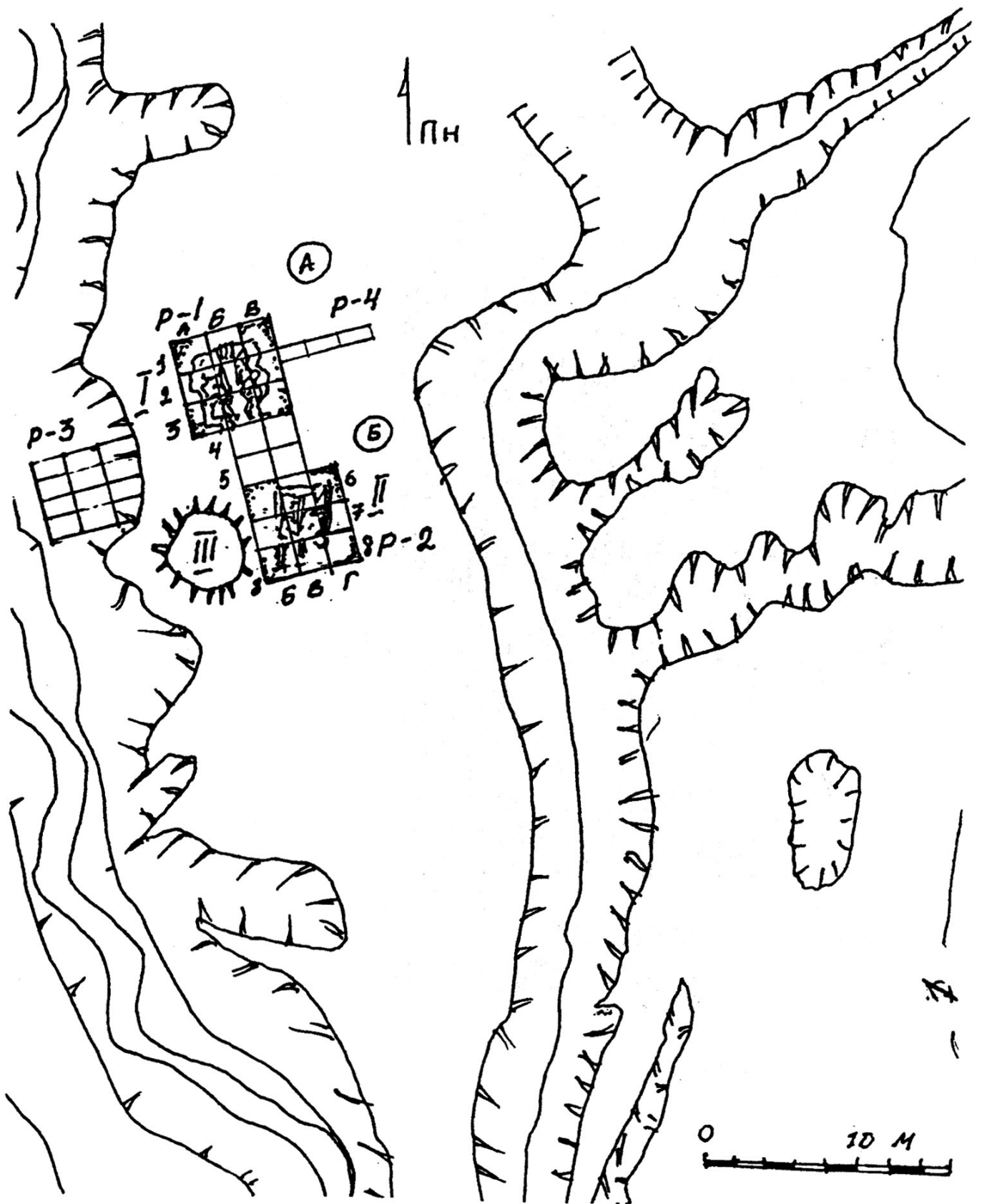

Рис. 1. План розкопу Унів 2000.

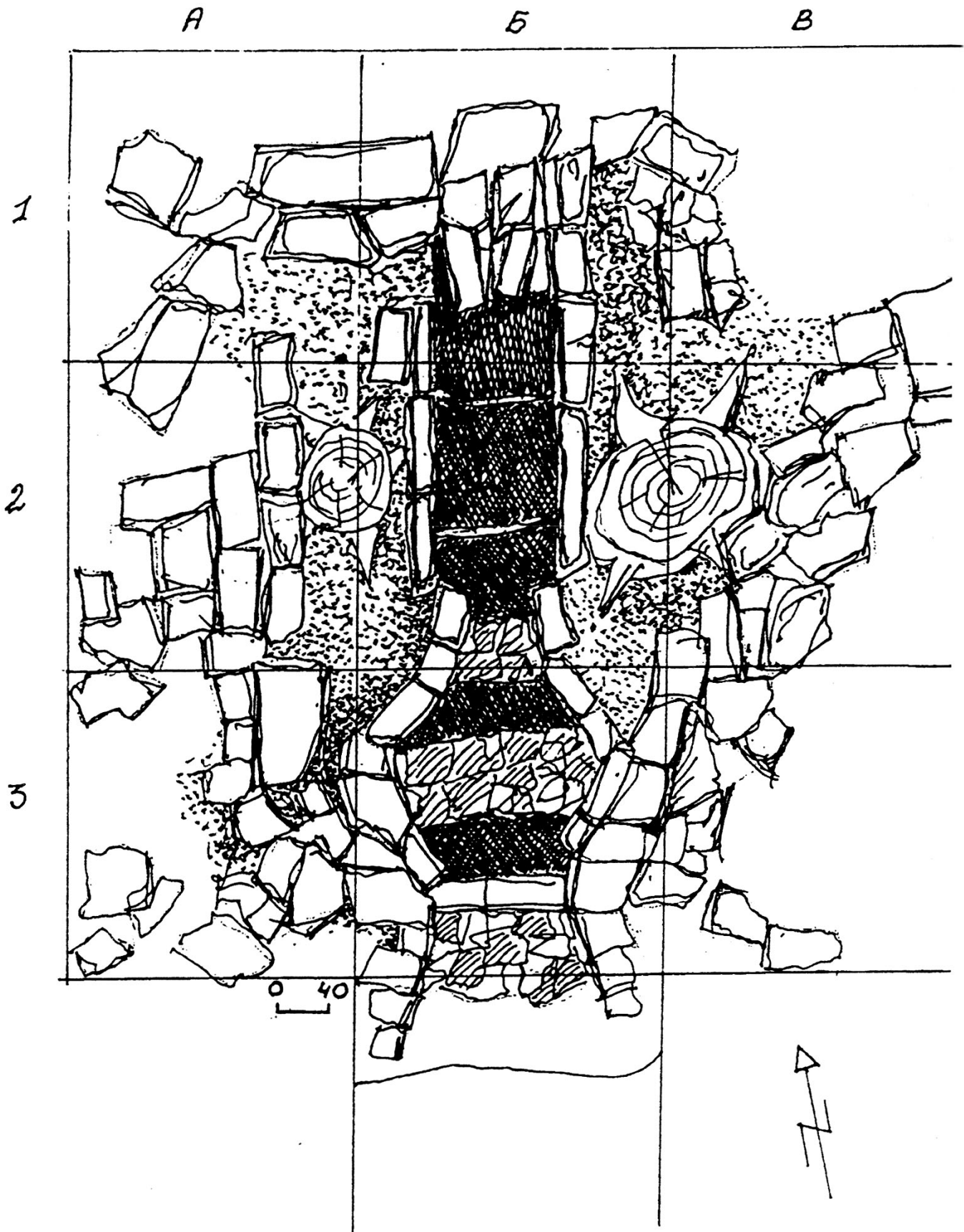

Рис. 2. План розкопу № 1.

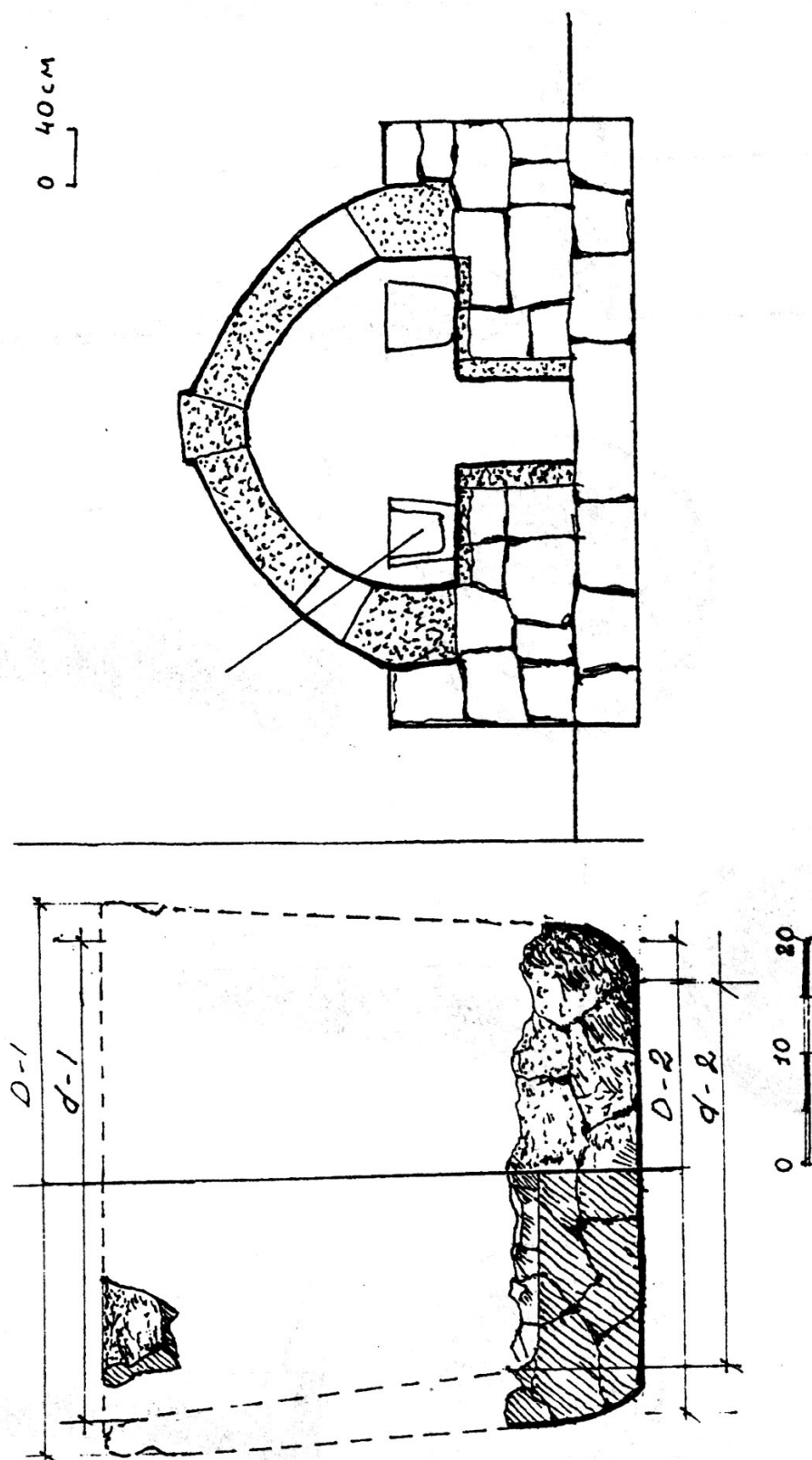

Рис. 3. Реконструкція скловарильного тигля.
Переріз печі з тиглями на лавах.

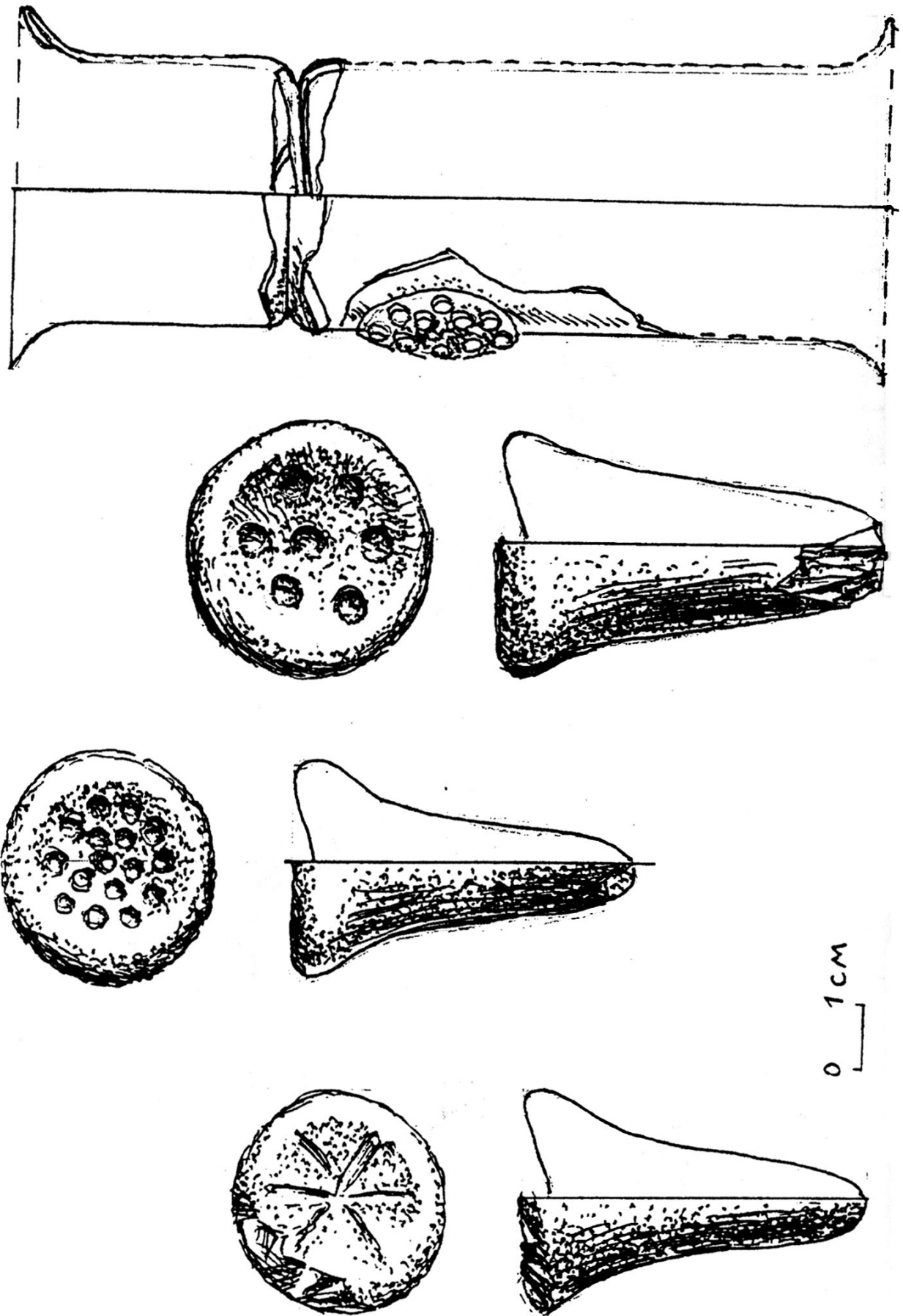

Рис. 4. Подвійна скляниця декорована наліпом «малинкою»
Штампи-печатки для формування « малинок ».

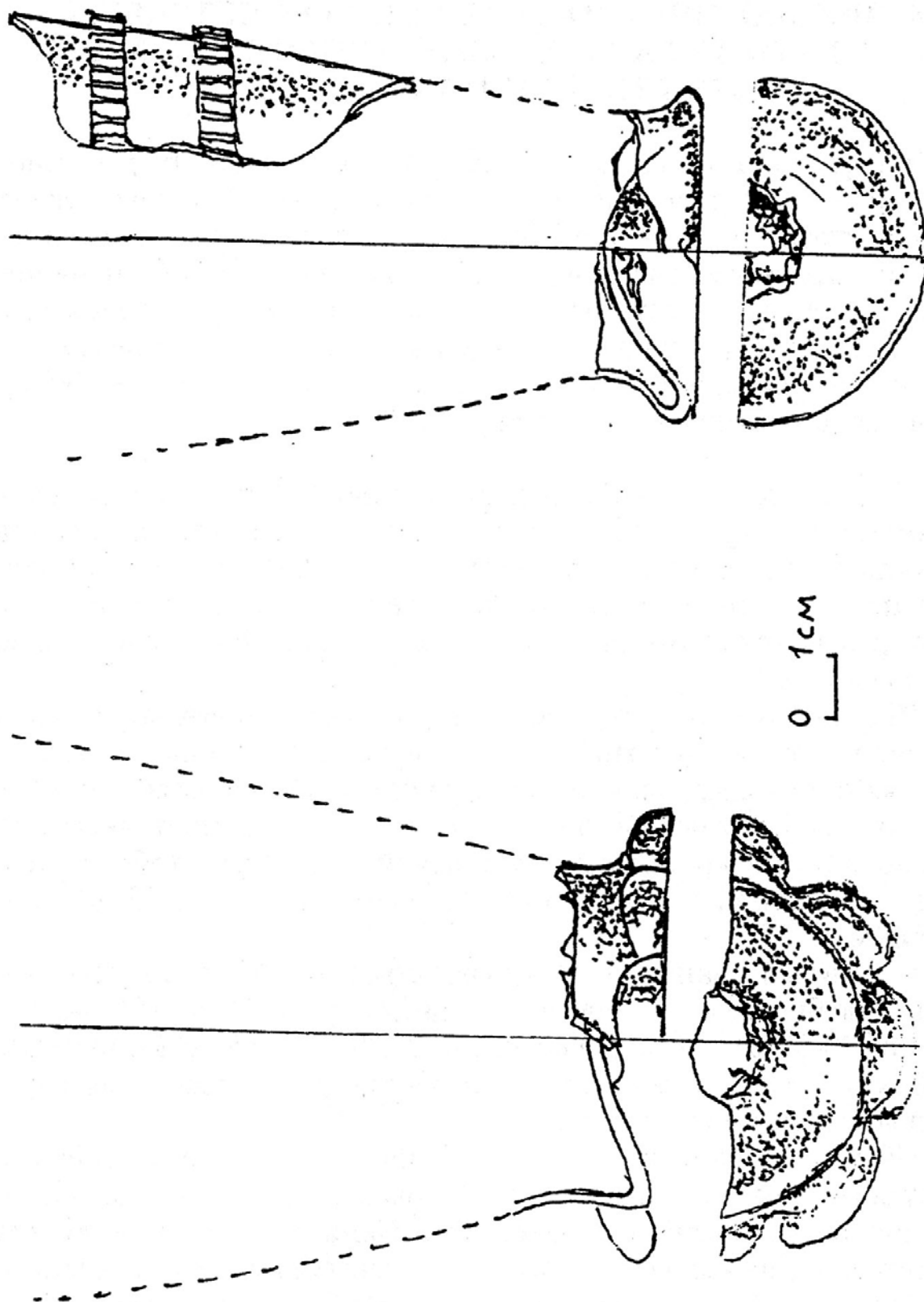

Рис. 5. Скляниця. Пастлас.